Budai Sófár

Raoul Wallenberg Díj * 2010 *

A B.Zs.H. Budai Körzetének Havilapja ✸ 2024. március ✸ 5784. Ádár I.-II. ✸ XXVI. évfolyam 2. szám

Dr. Verő Tamás: „Vak elé ne tégy gáncsot” 1. oldal

Imaidők és Jahrzeitok 2. oldal

Háztáji Hírek 3. oldal

Sámuel Péter: Vadász Endre 4. oldal

Korszakok és sorsok 5. oldal

Szentgyörgyi Rita: Lefkovicsék gyászolnak 6-8. oldal

Joseph Gonda: Történészpálya két kultúra között 8-10. oldal

A pokol falába karcolták neveiket 10. oldal

A Micve Klub programajánlója Dési János: Az én nagyapám 11. oldal

A Micve Klub márciusi programja 12. oldal

„Vak elé ne tégy gáncsot”

A törvénykezés időszakát éljük, a tórai szakaszok sorában elérkeztünk a szolgaságból való megmenekülést követően a *Színáj* hegyénél átvett *Ászeret HáDibrot* - a *Tíz Parancsolat* - előírásaink átvételéhez, ahol a fent olvasott mondat is található. Nem szabad a vak elé akadályt gördítenünk, mert ő látásában akadályozott, emiatt elbukhat, erről ő nem tehet, és ez nagyobb körültekintést kíván tőlünk, látóktól. Segítenünk kell! Segítenünk kell a bármiben hátrányt szenvedőknek, mert ez *micve,* parancsolat, és jó cselekedet is. Észre kell vennünk, ha valaki valamiben nehézséggel küzd, és parancsunk van rá, hogy oda kell állni mellé, segítenünk kell, le kell küzdenünk vele együtt az akadályt!

Ennél még többet is mond ez a mondat. Az, aki nem volt még mások helyében, nem tudhatja, hogy felebarátja, barátja, a másik ember miben érzi magát akadályozottnak. Ez lehet fizikai nehézség, de lehet lelki, szellemi gond is. Azaz, nekünk úgy kell feltérképeznünk a környezetünkben levőket, hogy segítőkészek legyünk, hogy kérés nélkül is észrevegyük a problémákat. Itt vannak a közösségek vezetői, a vallási és világi (választott/önjelölt) képviselők, beleértve magamat is. Sokszor ők azt gondolják, hogy tudják a tutit. Néha jó, ha a saját magunkban lévő és gátakat átugró túlzott önbizalmat észrevesszük.

A fent idézett mondatot nekünk is újra és újra el kell olvasnunk. Nem elég elolvasni, hanem e szerint kell élni. Látjuk a közösségeinket, és ezek felett meg kell hallanunk a sokszor ki nem mondott szavakat, éreznünk kell az igényeiket.

Persze azt hihetnénk, hogy tökéletes alkalmasságunk emelt arra a szintre, ahol vagyunk, és mi biztosan jól látjuk az irányt, de ez nem mindig van így. Néha mi vagyunk az a vak, aki elé a gáncs az önteltségünk. Mert mit látunk? Ezt a cikket is olvassák sokan, de mi is az a sok? Lehetne vitatkozni azon, hogy hány zsidó ember él ma *Magyarországon, Budapesten,* de az biztosan kijelenthető, hogy nagy a szakadék azok között, akiknek bármilyen kapcsolata van a zsidósággal (beleértve a különféle vallási irányokat, a vallástalanokat, a kulturális zsidóságot...). Néha mi vagyunk az a bizonyos gát saját vakságunk feloldásában. Néha rosszul döntünk, néha rosszul kommunikálunk, és még sorolhatnám, de nem tudjuk elérni, megszólítani a nagyközönséget. Próbálkozunk, sokszínűséget mutatunk, és tényleg azt látom, hogy mindenki (sporttól a kézművességig, a zsinagógák nagy választékában) megtalálhatná az igényének megfelelőt.

Mi a vakságunkban túl magabiztosak, néha nagyon csalódottak vagyunk, és nem teszünk semmit, pedig ezt a gátat le lehetne rombolni. Mindenki számára megmutathatnánk a tiszta és politikától nem érintett zsidóságot, és akkor az előírásnak eleget tennénk. Dolgoznánk, és ez tényleges munka lenne (nem csak alibi vita/duma/munka), hanem megpróbálnánk bemutatni a zsidóság szépségét, a tannal, a Tórával, a hagyományokkal, az ünnepekkel.

Amennyiben mindezt sikerülne eljuttatni, és bemutatni/oktatni/tanítani/átadni a külvilágnak, akkor mi nem teszünk gátat a vak elé. Amíg nem vagyunk láthatóak, amíg nem próbáljuk meg a zsidóságot „eladni” a zsidóknak és nem zsidóknak egyaránt, addig a külsős vakság megmarad, mert nem látnak, nem ismernek, nem tudnak rólunk, nem tudnak semmit és nem ismerik a zsidóságot. *Am Israel chaj!*

Dr. Verő Tamás
főrabbi

✡ Imaidők ✡

2024. év márciusi imarendje - 5784. Ádár I. - Ádár II.

Március	01.	18.00	péntek	Kabalat sabat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 17.11)	**Ádár I.** 21.
	02.	10.00	szombat	Ünnepi ima - KI TISZÁ (Hávdálá: 18.16)	22.
	04.	07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima	24.
	07.	07.01	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	27.
	08.	18.00	péntek	Kabalat sabat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 17.21)	28.
	09.	10.00	szombat	Ünnepi ima - P' SKÁLIM (sékelek), KI TISZÁ (Hávdálá: 18.26)	29.
	11.	07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima	**Ádár II.** 01.
	14.	07.01	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	04.
	15.	18.00	péntek	Kabalat sabat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 17.32)	05.
	16.	10.00	szombat	Ünnepi ima - PEKUDÉJ (Hávdálá: 18.37)	06.
	18.	07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima	08.
	21.	07.01	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima, ESZTER BÖJTJE (04.06-18.29)	11.
	22.	18.00	péntek	Kabalat sabat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 17.42)	12.
	23.	10.00	szombat	Ünnepi ima - P' ZÁHOR (emlékezés) VÁJIKRÁ (Hávdálá: 18.47)	13.
	23.	**18.30**	**szombat**	**Erev PURIM - Megilát Eszter, forralt bor és álarcosbál**	**13.**
	24.	**08.00**	**vasárnap**	**PURIM - Megilát Eszter, forralt bor és álarcosbál**	**14.**
	25.	07.02.	hétfő	Sahrit - Reggeli ima	15.
	28.	07.01	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	18.
	29.	18.00	péntek	Kabalat sabat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 17.52)	19.
	30.	10.00	szombat	Ünnepi ima - P' PARA (vöröstehán) CÁV (Hávdálá: 18.57)	20.
Április	01.	07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima	22.
	04.	07.01	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	25.
	05.	18.30	péntek	Kabalat sabat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 19.02)	16.

Jahrzeitok

A Jahrzeit-Táblán szereplő elhunytak nevei az 5784. év Ádár I. - Ádár II. (március) havában

Dán Józsefné	Március 04.	Landszmann Aranka	Március 25.
Dénes György	Március 11.	Leslie Weltner	Március 21.
Donáth Istvánné	Március 06.	Mándi Erika	Március 09.
Dr. Kramer Mihály	Március 31.	Reisz Frigyes	Március 23.
Dr. Radnai Béla	Március 07.	Schenk Zsigmond	Március 04.
Fried József	Március 04.	Steiner Sarolta	Március 13.
Halász Andor	Március 27.	Theresa Fleischer	Március 01.
Hillinger Klára	Március 05.	Vajna Jenőné	Március 23.

Zájin Ádár halvacsora

A szóbeli hagyományok *(Tóra se baál pe)* elmondása szerint ezen a napon született *Mózes* tanítómesterünk. Élete beteljesedett, mindent elvégzett, ami neki volt róva, 120 éves születésnapján távozott az élők sorából. E napon közösségünk hagyományosan halvacsorát rendez, így emlékezve meg elhunyt hozzátartozóiról. **Időpont:** március 22., a 18.00 órakor kezdődő istentisztelt után. **A vacsora ára:** 3.500.- Ft (amennyiben hitközségi adót fizető tagjaink közül valakinek az anyagi helyzete nem engedi meg, hogy a teljes részvételi díjat befizesse, kérjük, jelezze).

✡✡✡

KÉRJÜK, TÁMOGASSA ADÓJA 1%-VAL A FRANKEL ZSINAGÓGA ALAPÍTVÁNYT!
ADÓSZÁM: 18114878-1-41
A MAZSIHISZ TECHNIKAI SZÁMA: 0358
KÖSZÖNJÜK!

✡✡✡

Madách-díjas lett a Frankel Zsinagóga főkántora, Nógrádi Gergely

A *Madách Imre* születésének 201. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen *Madách*-díjban részesült *dr. Nógrádi Gergely.* A legrangosabb vidéki alapítású díjat *Fülöp Attila* államtitkár és *Skuczi Nándor* vármegyei közgyűlési elnök adta át a *Frankel Zsinagóga* főkántorának, aki világszerte koncertező művész, emellett ötvenhét könyv szerzője.

Dr. Nógrádi Gergely a Madách-díjjal

Az idén hatvan éve alapított Madách Imre Díjat a kulturális, művészeti életben legeredményesebben tevékenykedő íróknak, zeneművészeknek, képzőművészeknek és

FRANKEL ZSINAGÓGA

Háztáji Hírek

színházművészeknek ítélik oda. A díjjal járó emlékplakettet korábban olyan tekintélyes művészek kapták meg, mint *Jankovics Marcell, Lukács Margit, Keresztury Dezső, Kass János, Sinkovits Imre, Szinetár Miklós, Hubay Miklós, Ránki György, Berek Katalin, Koltai Róbert, Huszti Péter* és *Vámos László.*

A főkántor, nagy sikert aratott köszönőbeszédében, kiemelte: az elismerésben részesülés mellett azt is a kivételes megbecsültség jelének tartja, hogy a *Vármegyei Közgyűlés* tagjai párthovatartozástól és világnézettől függetlenül, egyhangúlag ítélték meg számára a díjat. Hozzátette továbbá: a kitüntetés adományozása, személye révén, jelentőségteljesen szimbolizálja a többségi magyarság és a kisebbségi zsidóság harmonikus és gyümölcsöző együttélését.

Forrás: mazsihisz.hu

✡✡✡

Örömteli eseményről tájékoztathatjuk Önöket: *Kövesdi Marcell (Mordecháj)* és *Tordai Ágnes (Jite Hene)* másodszülött lánya, *Janka bát micvá* ünnepségét családi és baráti körben 2024. január 20-án (5784. svát 10.), szombaton a *Frankel Leó* úti zsinagógában tartottuk. A sábáti reggeli ima és a tóra heti szakaszának olvasásakor, majd a *muszáf* elmondásának végén, Janka purim történetét mutatta be, majd kérdésekre válaszolva tanúsította tudását, ami elégségesnek bizonyult a felnőtté válásának ünnepélyes aktusához. Janka áldásban részesült szeretteitől és a zsinagóga főrabbijától, *Dr. Verő Tamástól. Dr. Nógrádi Gergely* főkántor csodálatos ünnepi dalok éneklésével emelte az ünnepi hangulatot. A jelenlevők cukoresővel jutalmazták a felnőtté válást, majd *kidduson* hallgathatta meg mindenki az örömapa *Marci,* majd az öröm nagypapa *Tordai Péter* budai elnök szavait, beszédét. *Mazl tov!* Gratulálunk és jó egészséget kívánunk az ünnepeltnek és egész családjának!

✡✡✡

Február 14-én a *Kiscelli Múzeumban* jártunk. Idegenvezetőnkkel, *Maczó Balázzsal* bejártuk a hatalmas épületet. Sok érdekességet hallottunk az építtetőről és a későbbi tulajdonosokról, a berendezési tárgyakról.

A Kiscelli Múzeumban

Tényeket és pletykákat hallottunk az épület egykori híres és hírhedt lakóiról. Bejártunk olyan részeket is, ami nincs nyitva az egyszerű látogatók előtt. Talán a legérdekesebb az egykori kripta volt, ami megúszta a háború rombolását. Végezetül mindenki kedve szerint csaponghatott a kiállítások között érdeklődése, kedve és ereje szerint. Köszönjük, hogy velünk voltatok!

Heksch Éva és Imre

✡✡✡

Testvér szervezeteink, a *Cionista Világszövetség* és a *Hanoar Világszövetség* önkéntes mezőgazdasági munkát és szolidaritás túrát szervez *Izraelbe,* 18-35 év közötti fiatalok számára. **Időtartam: 2024. március 10-17.** A résztvevőknek a repülőjegy árát kell csak fizetni. A szállás *Tel Avivban* lesz. Kérjük, hogy az érdeklődők a részletek ügyében keressék *Kőszegi Juditot* az *info.hanoar@gmail.com* e-mail címen, vagy a +36203346348-as telefonszámon.

Kőszegi Juci

✡✡✡

A Frankel Közösség programjai: márciusban kétnapos nagyváradi kirándulás bérelt busszal, a nagyváradi hitközséghez. Áprilisban sétát tervezünk idegenvezetővel a *Józsefváros zsidó emlékei* címmel.
Jelentkezés: *frankelkozosseg@gmail.com.*
A Nyitott Baráti Kör márciusi programjai: Bartucz Edina vetítettképes előadása a 19. század híres magyar nőalakjairól. Nőnapra nem csak nőknek. Belvárosi séta *Kovács Dórával,* benne a *Matild*-palota megtekintésével. Áprilisban vendégünk lesz *dr. Kovács Attila,* a géniuszok géniusza.
Jelentkezés: *baratikor2017@gmail.com.*
Mindenkit szeretettel várunk!

Heksch Éva és Imre

✡✡✡

Vadász Endre

Egy zsidó művész emlékezete

Nyolcvan éve, 1944-ben halt meg *Vadász Endre,* a modern magyar rézkarcolás és festészet klasszikus kismestere. Művészetét az ínyencek persze ismerik, munkái aukciókon is szerepelnek, de a szélesebb nyilvánosság előtt a neve szinte ismeretlen.

Öreg vándor (a Hazatérők-mappából)

Szegeden született 1901-ben, polgári családban. Művészi tehetsége és ambíciója már korán megmutatkozott. Kitanulta a fényképész szakmát, de a grafika és festészet iránt is érdeklődött. Szegeden *Heller Ödön, Budapesten Fényes Adolf,* majd a *Képzőművészeti Főiskolán Glatz Oszkár* növendéke volt.

Talmudista

1926-27-ben a mohácsi főiskolai művésztelepet vezetette. A dunai táj szépsége, a vízivilág, és a helyi színes sokác népviselet döntő hatással volt festészete alakulására. Egyre gyakrabban jelentek meg művein a *Duna*-parti csónakok a halászokkal, a vízimalmok, molnárok, és a kompon átkelő helyiek. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, a bajai születésű *Valentin Györgyivel.*

1928-tól a debreceni zsidó gimnázium tanáraként dolgozott. Művészi karakterének kibontakozását segítette a debreceni légkör, itt alakult ki hajszálfinom, mesteri rajzolatú rézkarcainak stílusa.

1929-ben ösztöndíjjal *Párizsba* utazott, ahol megismerkedett a japán fametszetekkel, amelyek tiszta kontúrrajza szintén hatással volt művészetére. Ez az év számára sikerekben gazdag volt: grafikái első díjat nyertek a barcelonai világkiállításon.

Itáliai város (1943)

Az 1930-as években pályája felfelé ívelt, jelentős szakmai sikereket ért el, elsősorban kisgrafikáival: báli meghívókkal, születésnapi köszöntőlapokkal, karácsonyi üdvözlőkártyákkal. Több száz *ex librist* is készített. Illusztrációi, metszetei több folyóiratban jelentek meg.

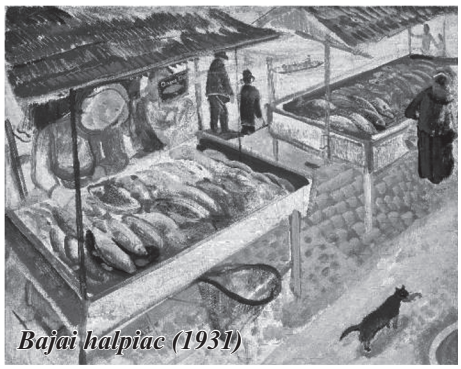

Bajai halpiac (1931)

Külföldi útjain a jellegzetes városrészleteket sokszor magas nézőpontból, tágas térben festi meg, főleg temperával. Kedves témája a tenger és a kikötők bárkái, amelyek sok képén megjelennek. Mindenütt megfigyelője a kisemberek életének, legyenek azok a toszkán trattóriákban iszogatók, a piranói bárkák mellett dolgozók, vagy a bajai és mohácsi halászok. De otthon volt a nagybányai vásárban, a zebegényi vándorcirkuszosok világában, vagy a párizsi kínai negyedben is.

1932 és 1937 között a *Magyar Rézkarcoló Művészek Egyesülete* valamennyi külföldi tárlatán tekintélyes kollekcióval szerepelt.

1936 és 1940 között nagy európai utakat tett, többször járt *Hollandiában, Franciaországban, Ausztriában* és *Olaszországban.*

A gondtalan éveket súlyos, félelemmel teljes időszak követte, a kezdődő, majd egyre fokozódó zsidóüldözés.

A művésznek elsősorban rézkarcai *(Haláltánc, ex libris-sorozat),* linóleum- és fametszetei *(Hazatérők-sorozat)* jelentősek. Ez utóbbi, 1938-as albumában a magyar zsidók *Izraelbe* történő kivándorlása előtt tiszteleg. A tíz fametszetből álló sorozat egy pogrom képével kezdődik, amelyet a zsidó migráció stációi követnek, és a *Palesztinába* érkezéssel végződnek. Minden fametszethez bibliai idézetek tartoznak.

Kalapos önarckép

1943-ban behívták munkaszolgálatra. A táborban öngyilkosságot kísérelt meg, az életét már nem tudták megmenteni, 1944-ben hunyt el *Gödöllőn.*

A festő és felesége tragikus haláláról így emlékezett meg Vadász Endre barátja, *Békés István:*

„Vadász Endre alkotói tisztaságához mindvégig hű maradt. Amíg karcolni, metszeni, festeni hagyták - alkotott. Alkotott, amíg a fasizmus fenevada maga alá nem teperte. Munkatáborba parancsolva, 1944 tavaszán, feleségével megbeszélték, hogy ha az asszonyt elhurcolják, mindketten végeznek magukkal. Félelmetes fogadalmukat megtartották."

S. P.

Korszakok és sorsok

Egy lengyel-magyar-zsidó család megrendítő története

A lengyelországi Nowy Targ-ból Magyarországra vándorolt, lengyelből magyarrá is lett zsidóról, Grünberg Hermannról és a holokauszt során meggyilkolt családjáról emlékezett meg Magyarország lengyelországi főkonzulja, Dr. Gerencsér Tibor, valamint Waldemar Wojtaszek, Nowy Targ polgármester-helyettese és Kárpáti Judit, író, Grünberg Hermann dédunokája 2024. január 27-én, a holokauszt nemzetközi emléknapja alakalmából.

Grünberg Hermann Magyarországra való áttelepedését követően, az 1900-as évek legelején, a *Monarchia* magyar katonájaként járja meg az olasz frontot, később a budapesti neológ hitközség megbecsült titkára lesz, a *Rumbach Sebestyén* utcai zsinagógában él családjával. A holokausztot egy embermentőnek köszönhetően éli túl, azonban az '58-ban újra fellángoló antiszemitizmus elől *Kanadába* emigrál. Élete jellegzetes, máig sok tanulságot hordozó közép-európai történet.

Hirsch Leib Grünberg, Grünberg Hermann, *Hermann Greenberg.* Három név, egyazon ember.

S a nevek, az ember mögött; maga a történelem.

Az életét a fenti három, különböző néven - az *Osztrák-Magyar Monarchia Galícia* tartományában, a már független Magyarországon és Kanadában - leélő, Hirsch Leib Grünbergként, a lengyelországi *Bolechowicében* született zsidó férfi, valamint a vészkorszak idején meggyilkolt családja előtt tisztelegtek a megemlékezők; *Dr. Gerencsér Tibor, Magyarország Köztársasága* lengyelországi főkonzulja, *Waldemar Wojtaszek, Nowy Targ* polgármester-helyettese és a dédunoka, *Kárpáti Judit.*

Dr. Gerencsér Tibor az esemény kapcsán megjegyezte: *„Ma, a holokauszt nemzetközi emléknapján egy mélyen megrendítő személyes történetnek lehetünk tanúi. Kárpáti Judit írónő állampolgári megkeresés útján fordult Magyarország* Krakkói Főkonzulátusához, *több mint 100 évvel ezelőtt* Dél-Lengyelországban *született zsidó felmenőinek nyomát keresve. Közreműködésünkkel, a Nowy Targ-i városháza, valamint* Karolina Panz *szociológus segítségével egy 20. századi lengyel-magyar-zsidó család mindennapjait sikerült feltárni. Örülök, hogy mindehhez hozzájárulhattam, egyúttal megtiszteltetés számomra, hogy megőrizhető az elfeledett Grünberg család emléke."*

„Itt az idő, hogy a világ megismerje a lengyelek, zsidók és más nemzetiségűek nowy targi együttélését, mely sok szempontból gyümölcsözővé tette a helyi társadalmat. Hermann Grünberg megismert útja jó példa arra, hogyan éltek az emberek városunkban és az egész Podhale *régióban, a köztük lévő különbözőségek ellenére. Az ő országokat, nemzetiségeket és közösségeket összekötő élete példa lehet valamennyiünk számára és személyesen ösztönzök mindenkit ennek megismerésére!"* - mondta Waldemar Wojtaszek, Nowy Targ polgármester-helyettese.

Grünberg Hermann

A leszármazott és az őt kísérők meglátogatták a dédapa családjának egykori lakhelyét, melynek felkutatásában Dr. Karolina Panz, a *Lengyel Tudományos Akadémia* szociológusa, a nowy targi és a lengyelországi zsidóság kutatója volt Kárpáti Judit segítségére. A nowy targ-i zsidó temetőben - zsidó szokásnak megfelelően - köveket helyeztek el a család megölt tagjainak név szerint is emléket állító emlékműnél. A köveket Grünberg Hermann budapesti leszármazottainak sírjairól helyezték át, jelképezve ezzel a korszakokon és megpróbáltatásokon átívelő családi és egyben közép-európai kapcsolatokat.

„Nagyon fontos, hogy felidézzük Nowy Targ zsidó lakosainak nevét és sorsát, akik itt éltek és együtt alkották ezt a helyet. Dacolva azzal, amit a holokauszt elkövetői akartak - kitörölni létezésüket az emlékezetünkből és történelmünkből. Judit elszántsága és hajlandósága, hogy megismerje és szembenézzen dédapja és meggyilkolt szerettei tragikus történetével, figyelemre méltó. Sajnálom, hogy ilyen keveset tudunk dédnagyanyja, Berta *sorsáról, aki lányával,* Elzával, *vejével,* Salomon Mellerrel *és unokájával,* Hermánnal *együtt Nowy Targban, a* Waksmundzka *utcában élt. Ők a holokauszt áldozatai, de az ő nevüket már nem fogják kitörölni - köszönhetően Judit erőfeszítéseinek és a Nowy Targ-i zsidó temetőben elhelyezett kőtáblákat, amelyekre a* Popiela Család Központ Alapítvány 'Emberek, nem számok' (People, not numbers) *projektjének részeként vésték fel őket"* - mondta dr. Karolina Panz kutató.

Kárpáti Judit író, újságíró 2023-ban eredt zsidó származású apai családja nyomába és ahogyan sorban szólították meg felmenői, úgy bontakozott ki számára az egyfelől nagyon is tipikus, másfelől egészen rendkívüli közép-európai történet.

„Ez a történet a családom története. Ugyanakkor a célom nem csupán az, hogy a magam számára fessek tiszta képet; szeretném megmutatni másoknak is, mit jelent közép-európai magyar zsidónak lenni, milyen értékeket adott, hozott a zsidóság. Ehhez a családom történetéből merítek és kutatók, könyvek, hiteles dokumentumok segítségével történelmi kontextusba helyezem felmenőim életét. Így érthető, személyes történelmet láttatok, s ezzel szándékom szerint hatással lehetek egymás jobb megértésére és elfogadására. Ez a küldetésem." - mondta Kárpáti Judit.

A családi szálak az egykori Monarchia területén kanyarognak és rajzolnak regénybe illő fordulatokat, úgy, hogy minden egyes szereplő - azaz családtag - külön kutatómunkát és ezzel járó utazásokat követelt magának. A családtörténet, melyből könyv is születik, a tervek szerint több, hasonló, a magyarországi zsidóság témájába vágó - már előkészületben lévő - kötet követ majd, a szerző saját kiadásában, nemcsak magyar, hanem lengyel és német nyelven is.

A lengyel-magyar zsidóság a Monarchia idején és később is, egészen a holokausztig kiemelt szerepet játszott a lengyel-magyar kulturális és gazdasági kapcsolatokban, összekötve ezzel a két ország társadalmát, erősítve gazdasági és áruforgalmi kapcsolatait. Nagyrészt nekik köszönhetően vált például széles körben ismert, egyben keresett lengyel cikké a tokaji bor is.

Forrás: mazsihisz.hu

Lefkovicsék gyászolnak

A rendező és a producer mesél a filmről

A napokban kerül a magyar mozikba a Lefkovicsék gyászolnak. Keserédes pesti zsidó dramedynek szánta első nagyjátékfilmjét a dokumentumfilmjeiről (Havanna, csak oda, A báró visszatér) ismert Breier Ádám rendező. Vele és Ausztrics Andrea producerrel beszélgettünk.

A Lefkovicsék gyászolnakban szerethetően, színesen, őszintén mesél apákról és fiúkról, generációs sérelmekről, elszenvedett traumákról, a megbékélés esélyéről ateista és vallásos zsidók között, összességében a közösségek megtartó erejéről. A *Palm Springs-i Nemzetközi Filmfesztivál* versenymezőnyében debütált a film, majd *Miami* és a *New York-i Zsidó Filmfesztivál* közönségét is meghódította. A hazai bemutató után a film folytatja fesztiválkörútját, többek között már februárban látható lesz az *Atlantai Zsidó Fesztiválon* (a világ egyik legnagyobb zsidó filmfesztiválján), majd márciusban egy elismert európai fesztiválon lesz a film európai premierje.

Breier Ádám

Kevés magyar rendező mondhatja el magáról, hogy egyszerre három amerikai, közülük két amerikai zsidó fesztiválon arat zajos sikert az első nagyjátékfilmjével. Hogyan sikerült összehozni?

Ádám: A hazai film produkcióknál alapállás, hogy először külföldön fesztiváloztatják a filmeket, és csak utána hozzák ki őket itthon. Inkább az a ritka, hogy a bemutató előtt már van amerikai forgalmazója a filmnek. Az amerikai fesztivál turnénk csodája, hogy kelet-európai tapasztalattal rendelkező, tematikus zsidó és izraeli filmeket választó forgalmazó viszi a Lefkovicsékat fesztiválokra, és ha minden jól megy, ősztől amerikai moziforgalmazásba is. Az *1945-öt* és az *Akik maradtakat* is ők forgalmazták az *Egyesült Államokban.*

A Nemzeti Filmintézet Inkubátor *programjának a támogatása mire volt elegendő? Milyen további támogatást vettetek igénybe, főleg zsidó szervezetek részéről?*

Andrea: Az Inkubátoros filmeknek egységesen megítélt száz millió forint plusz húsz millió forintos kiegészítő közvetlen állami támogatást kaptunk az *NFI-től,* gyakorlatilag annyiból kellett kihozni a filmet. A kiegészítő támogatások anyagilag a teljes költségvetéshez képest kevésbé voltak jelentősek, viszont a plusz szponzorációk és a zsidó szervezetek támogatásai presztízsben annál nagyobb értéket képviseltek. Szeretném hangsúlyozni, hogy zsidó közösségi részről ez egy közösségi film lett. Nagyon hálásak vagyunk a rengeteg segítségért, kezdve azzal, hogy külön irodát kaptunk a *Bálint Háztól,* sőt az egész épületet használhattuk castingokra, ruhapróbákra, szövegtanulásra. A film megvalósításának a szándékától a *Filmintézet* részéről a végső forgatókönyv elfogadásán, majd az előkészítésen át nagyjából egy év telt el a forgatásig. Ez idő alatt nagymértékű lett az infláció, konkrétan a forgatás közepén, 2021 nyarán szöktek magasba a benzinárak. Az ilyen helyzetekre nem lehet felkészülni, a mi esetünkben az összes alvállalkozó, stábunk tagjai kompromisszumot kötöttek, ahol lehet spóroltunk, saját autóval közlekedtünk. Mindenki nagyon akarta ezt a filmet.

Speciális előkészületeket követelhetett meg a történetben a zsidó liturgia szerinti temetés, a kaddis és egyéb imaszövegek, a siva (gyászhét) részleteinek a tanulmányozása.

Andrea: Eleve úgy kerültem a produkcióba, hogy *Felszeghy Ádám* producertársam megkért, segítsek Ádámnak és forgatókönyvíró társának, *Csaba Bálintnak* felkészülni az előválogatást kísérő *pitchre,* dolgozzunk együtt a zsidó tradíciót érintő részleteken. A későbbiekben több rabbi segítségét is igénybe vettük. Régóta foglalkozom a zsidó tradícióval, holokauszt filmekből írtam az első diplomámat, a másodikat az ifjúsági zsidó szervezetek újraéledéséről, a doktorimban pedig a zsidó múzeumokkal foglalkoztam, emellett huszonvalahány éve a *Marom* szervezetben projekteket viszek. A Marom vezetője, *Schönberger Ádám* szintén segített számos alkalommal a film készítése közben, ha kellett, kipát adott kölcsön, illetve a zenészek megtalálásában is a segítségünkre volt. Számomra a legnagyobb segítség *Cseh Viktor* barátom volt, aki az előkészületektől a vágásig végigkísérte a film alakulását, és folyamatosan rendelkezésre állt mint tanácsadó, hogy minden részlet autentikus legyen.

Ádám: A héber imaszövegeknél, akit csak megkérdeztünk, mindenki mást mondott, hogy mit és hogyan kell csinálni ahhoz, hogy a legautentikusabb legyen. Sokféle verzió felmerült, hogy hová képzeljük el *Lefkovics Iván* karakterét, milyen közösségből jön. Végül modern ortodoxnak rajzoltuk meg egy izraeli kisvárosból. Több rabbival is konzultáltunk, többek között *Verő Tamás* és *Darvas István* rengeteget segítettek. *Szabó Kimmel Tomi,* aki se nem zsidó, se nem vallásos, több reggeli imán is részt vett a *Dohány* utcai, a *Kazinczy* utcai zsinagógában, de jártunk *Radnóti Zoltán* közösségében is. A filmbeli rabbit alakító *Kardos Róbertnek Polnauer Sándor* mondta fel hanganyagban a szövegét, Szabó Kimmel Tamásnak pedig *Lózsy Tamás.* Sok esetben anyanyelvi héberrel éppúgy felvettük a hanganyagokat, mint magyar akcentussal, csak hogy hallják a különbséget.

Ausztrics Andrea

Andrea: Lefkovics Ivánnál fontos volt, hogy mivel tíz-tizenkét éve él *Izraelben,* ott tanult meg héberül, legyen némi akcentusa, de mai szavakat használjon, hiszen a történetünk is mai. A Kazinczy utcai zsinagógában is segítőkre találtunk, nekik köszönhetjük például az imakönyveket a díszletben.

A Lefkovicsék három férfi generációt, három eltérő utat mutat be: a mogorva bokszedző apa a pesti zsidó szubkultúrából, az apai keménység elől Izraelbe menekült, betért fiú, valamint a zsidó hagyományokba beleszületett unoka személyében. A filmeken általában a nők szoktak érzéseket, lelki sebeket, sérelmeket hordozni. Az is volt a cél, hogy visszaadjátok a pasik jogát érző mivoltukhoz?

Ádám: Nem feltétlenül pasifilmet akartunk, hanem olyan emberi családtörténetet, amivel bárki képes azonosulni. Azt szoktam mondani viccesen, hogy ez a film bárkinek való, akinek volt apja. Korábban több kisfilmet csináltam női főszereplővel, és mindig azt kaptam meg, hogy mit jövök női sztorikkal, amikor nem is vagyok nő. Sose értettem a feminizmusban, hogy nem az a célja ennek a mozgalomnak, hogy ha a pasikkal van a baj, őket is bevonjuk, közösen keressük a megoldást? Tudat alatt talán

bennem volt, hogy ha már nem lehet nőkkel foglalkozni, akkor foglalkozzunk „feminista módon” férfiakkal. A generációs különbségek, ellentétek mellett az is szándék volt, hogy a férfiakat érző lényként mutassuk be. A pasik rejtőzését az érzelmektől mindig izginek találtam. Egy színész nem attól jó, hogy kimutatja az érzéseit, mint egy szappanoperában, hanem attól, ahogy elrejti azokat, és mindig az az izgalmas, amikor ez kiderül. Az apa, Lefkovics Tamás esetében a „hogyan lehet a teknőst feltörni, milyen akadályok elé lehet állítani, hogy kénytelen legyen megnyílni” volt a tét.

Bezerédi Zoltán

Óriási adu ásza a filmnek, hogy a színészek maximálisan hitelesek: Bezerédi Zoltán *mogorva, zsémbes bokszedzőként, aki fiaként szereti a tanítványát, de a saját fiával évek óta nem áll szóba, Szabó Kimmel Tamás az izraeli katonaságot megjárt, ortodox férfiként, aki anyja temetésére, a* siva *megülésére jön haza. Közösségi összefogás eredménye az is, hogy ráleltetek az alig hat éves zsidó kisfiúra, aki remekül szót ért a halott nagymama szellemével?*

Andrea: Leo a filmben még csak öt éves, a szülei izraeliek, *Budapesten* élnek. Héberül, angolul és magyarul is beszél. A *Lauderbe* jár, elsős a nemzetközi osztályban. Nagymértékben *Nemes-Jeles Vera* gyártásvezetőnek köszönhető, hogy rátaláltunk. Elég limitált a zsidó óvodás gyerekek száma itthon, ezért írtunk hasonló korú gyerekes ismerősöknek még Izraelbe is, magyar ajkú izraeli szülők is küldtek nekünk videókat.

Konkrét színészekben gondolkodva írtátok a forgatókönyvet?

Ádám: Részben rájuk lett írva, részben pedig a próbafolyamat során alakultak a szerepek, alkalmazkodva ahhoz, hogy melyik színésznek milyen szöveg, mozdulat áll jól. Dokumentumfilmesként megtapasztaltam, hogy ha a rendező előre eldönti, mit szeretne látni, akkor a legjobb dolgokról lemarad. Ha nem úgy állsz hozzá, hogy követsz egy embert, látod, mit csinál, és azzal foglalkozol, hanem azzal, hogy te mit szeretnél látni, abból nem sül ki semmi jó, vagy ha nagyon akarsz valamit, akkor is az a jó, ha segítesz a színésznek ezt magában megtalálni. Bezerédi Zoli már megvolt a fejünkben a forgatókönyv írásakor. Szabó Kimmel Tomival és Leóval rengeteget próbáltunk ahhoz, hogy kiderüljön, mi áll nekik jól és mi nem.

Igaz, hogy egy Lefkovics nevű néző állítólag felismerte a saját családját, miközben nézte a filmeteket?

Ádám: Ez egy picit össze lett keverve. *Miamiban* volt egy hölgy a nézők között, akit Lefkovicsnak hívnak, egy másikat meg *Weiss Suzynak.* A mi filmünkben *Weiss Zsuzsának* hívják az anyát, aki meghal. Egy harmadik néző mesélt el nekünk a miénkhez hasonló sztorit a családjáról. Amúgy a Lefkovics név onnan jön, hogy bármikor bementél a *Hegedűs Gyula* utcai zsinagógába, ott ült *Lefkovics Sándor,* akit mindenki csak *Córesz* bácsinak ismert. Mindig azt mondogatta: *„gyerekek, ez már szar, córesz van”.* A pesti zsidó közeg egyik legviccesebb figurájaként a neve valami humort hordozott.

Szabó Kimmel Tamás

Amennyire tudom, eredetileg a saját családodról szerettél volna filmet forgatni. Hol tért el az ötlet a pesti zsidó szubkultúra, a boksz, illetve az izraeli vallási vonal irányába?

Ádám: Dinamikákban tekinthető kiindulási pontnak a saját családom, meg egyéb családok, barátoké, ismerősöké. Amint kialakultak a karakterek, idővel ők kezdtek el diktálni, hogy mi fér bele a viselkedésükbe, mi nem. Az írás volt a nagy meló, kitalálni, hogy lesznek az „apa és fia egymásnak feszülések” sematikus gondolatból megfogható, hús-vér emberek. Távol került ugyan a valóságtól, de beleollóztunk a figurákba a saját családom tagjaiból, forgatókönyvíró társam, *Bálint* családtagjaiból, a boksz világában zajló találkozásokból is. Tomiban is van belőlem, a bátyámból, de a katonai sztorit az izraeli hadseregben egy ismerősömtől vettem például.

Dokumentumfilmes múltadból hozod, hogy lazábban megteremted a természetesség látszatát a kamera előtt?

Ádám: Onnan kezdődött az egész, hogy tizenöt évesen írtunk *Szegő János* barátommal egy pocsék forgatókönyvet. János szülei *Fehér György* filmrendező anyukájának voltak a szomszédjai. A *CBA-ban* lebeszélték a mamával, hogy Gyuri elolvassa a forgatókönyvet. Elmentünk hozzá, láncdohányozott, „olvashatatlan, pocsék, vacak”, mondta, „de amúgy is miért akarunk forgatókönyvet írni, vegyél egy videokamerát, és forgasd le anyádat” - mondta. Mindennek az alapja, hogy egy embert látunk a képen, át kéne tudni adni a nézőnek, hogy mi zajlik benne.

Ez volt a szándékod akkor is, amikor a magyar irodalom elegáns, különc jelenségét, Krasznahorkai Lászlót *utaztattad az eltűnt idő nyomában,* A báró visszatér *című portréfilmben?*

Krasznahorkaival rengeteg interjút találni a *youtube-on.* Mindig olyanok beszélgetnek vele, akik próbálják megütni az ő intellektuális szintjét, egyenlő partnernek tekintik magukat. Meg se próbáltam ilyesmit, teljesen „hülyén” indultam neki. Krasznahorkai *Tarr Béla* filmes alkotótársaként, meg vizuálisan is izgalmas figura, van benne egy *dark prince* karakter. Amikor *Amerikában* laktam, egyszer találkoztam egy dokumentumfilmessel, aki elmesélte, hogy egy német *Stasi* ügynökkel forgat filmet. Játssza a hülye amerikait, mint aki semmit nem tud, hogy a pali ettől annyira ideges lesz és elmond mindent. Én is így álltam hozzá Lacihoz. Többnyire szakmai kérdéseket tesznek fel neki, emberi dolgokról senki nem merte kérdezni. Élvezte.

Mit jelent számotokra a mai magyar közegben zsidónak lenni: kultúrát, vallást, hagyományt, egyebet?

Leo

Ádám: Szerintem mindenütt ugyanolyan kisebbségnek lenni. Belülről is lehet építeni egy gettót, meg el is lehet fogadni, természetes, hogy ha az ember picit kilóg a sorból, annak vannak következményei. Amúgy ezzel a filmmel pont azt kerestem viccesen, hogy mit is jelent zsidónak lenni. Ha személy szerint nem is vagyok vallásos, volt *bar-micvóm,* van a családomban vallásos. Tulajdonképpen a vallás identitásformáló, még ha nem is hiszek benne, gyönyörűséggel tölt el, ha bemegyek a zsinagógába, látom az üknagyapámat imádkozni. Azt, hogy kimondhatom, zsidó vagyok, annak köszönhetem, hogy ő még hitt. Nem szeretem, hogy a holokauszt egy identitásképző folyamat, de tagadni sem lehet. Gyerekként nem a szenvedést láttatták velem a nagyszüleim, hanem arról meséltek, mi-

lyen szerelmesek voltak tizennyolc évesen és hogyan mentették meg egymást többször is. Nagyapám elbújt a lichthofban, nagyanyám oda vitte neki az ételt, vagy hogy nagyapám, hogy vette őt ki a *Duna*-part felé tartó sorból. *Az élet szép* című *Benigni* filmhez hasonló pozitivitást próbálok átadni a Lefkovicsék gyászolnak-ban is. Nekem a zsidóság inkább a családomban élő humort jelenti, ennek a közegnek az ízét, azzal tudok leginkább azonosulni.

Andrea: Mint kulturális antropológus, elsősorban közösségként gondolok a zsidóságra. Ha nincs közösség, akkor nem érdekes számomra, hogy milyen típusú hagyományok hogyan élnek tovább, mert közösség nélkül hagyomány sincs. A Lefkovicsék gyászolnak-ban is az a legizgalmasabb folyamat, hogy a három ember, aki három teljesen eltérő közösség része, hogyan tud vagy sem, a mindennapok szintjén összerázódni.

Ádám: A Bezerédi alakította Tamás azt a generációt képviseli, amelyiknek a szülei holokauszt túlélők vagy a holokauszt áldozatai. Általában ők voltak a legnagyobb vallási tagadásban, ami visszajött a következő generációban.

Andrea: Sokat beszélgettünk arról, hogy a szereplőknek hozniuk kell azt, ami egy átlagos generációk közötti váltásban is megtörténik; így lesz valami egyszerre általános és egyedi. Hogy a választásaik motivációja valahol közösségi és generáció-függő is. A harmadik generáció nyitja ki az ajtót a hagyományok, vagy bármiféle kötődés iránt. Engem nagyon érdekel, hogy mit hoz a negyedik generáció. A harmadik generáció választása nem feltétlenül jelenti azt, hogy a vallásos családban, Izraelben felnőtt Leo majd ne jönne vissza egy hátizsákkal tizennyolc évesen, mert a *Sziget Fesztivál* inkább motiválja, mint egy ortodox házasság.

2023 október 7-e, a terrortámadás óta igencsak átértelmeződtek a viszonyok Izraelhez, pro és kontra. A Lefkovicsék megbékélés üzenete fájóan aktuális. Hogy érzitek?

Ádám: Azt tapasztalom, hogy október 7-e kapcsán nem lehet megszólalni. Elképesztő figyelmet, érzelmeket, dühöt kavar, de attól még a helyzet ugyanaz, jó ideje tart ez a konfliktus. Bármit mondasz, Izrael-párti leszel vagy palesztin-párti. Valójában a Lefkovicsék is arról szól, hogy nem beszélgetések zajlanak, hanem egymás pofozgatása, táborokba tömörülés. Nincsenek árnyalatok, semmit nem lehet kritizálni, mert akkor rögtön besorolnak egyik vagy másik oldalra.

Andrea: Bármikor beszéltem külföldön a magyar zsidóságról, mindig mertem azt állítani, hogy nem érzékelek antiszemitizmust. Most már nem mondanám ezt olyan meggyőződéssel, akár a filmünk kapcsán is megjelenő gyűlölködő antiszemita kommentekből ítélve. Biztosan lesz olyan fesztivál, ami nem fogja beválogatni a filmünket, mert az önmagában állásfoglalás Izrael mellett. A filmben lévő izraeli szál konfliktust generálhat, megoszthatja a nézőket, pedig a film pont az ellenkezőjéről, a megbékélésről szól.

Ádám: Egyébként egy nagyon palesztinbarát ismerősöm is látta a filmet, épp az tetszett neki, hogy semmilyen irányban nem elfogult. Bízom a nézőkben, még ha nem is hiszem, hogy egy film megváltoztatja a világot, de reményeim szerint hozzá tud tenni a békéhez, a kommunikáció megnyitásához a szekértáborok között.

Szentgyörgyi Rita
(Forrás: szombat.org)

Történészpálya két kultúra között

Dr. Gonda László - tanár, zsidó történész, magyar értelmiségi

Gonda László (Laci Mózes Elijahu) Makón született 1910-ben. Apja, *dr. Gonda József* a makói gimnáziumban reál tantárgyakat tanított. Anyja, *Regina* pedig *Frankl Adolf,* az *Ortodox Országos Iroda* elnökének a lánya volt. Az első világháború utáni *Magyarországon,* a nacionalista-fasiszta-antiszemita rendszerben 1922-ben elbocsátották Gonda Józsefet tanári állásából. A család *Debrecenbe* költözött, ahol az épp megnyílt zsidó gimnáziumban kezdett tanítani. Abban a tanévben még csak négy (alsó) osztály volt a gimnáziumban (nyolcosztályos középiskola tízéves kortól érettségiig), ezért Gonda László kétszer járt negyedik osztályba, a következő évtől már beindult a felső tagozat is.

Laci tehetségesen rajzolt, festőművésznek készült, művészetet szeretett volna tanulni. De tizenhét éves korában apja meghalt. A család gazdasági helyzete és a megélhetés biztosítása miatt irányt változtatott, a debreceni egyetemen tanárnak készült apja nyomdokaiban. Ott ismerkedett meg a budapesti *Hunwald Katival,* aki kémia szakon tanult a kiváló tanulóknak nyújtott ösztöndíjjal (az egyetem ösztöndíjjal próbálta ösztönözni más városok kitűnő tanulóit). 1935-ben befejezték tanulmányaikat, és *Budapesten* összeházasodtak.

A nászút után visszatértek Debrecenbe, ahol a zsidó gimnáziumban tanári és a hozzá tartozó kollégiumban felügyelőtanári állást kaptak. A második világháború eseményei, még mielőtt a magyarországi zsidóság egészét veszélyeztették volna, megzavarták az életet. 1942 decemberében Lacit munkaszolgálatra hurcolták a keleti fronton, a németek oldalán harcoló magyar hadsereg mellé. Kati Debrecenben maradt, és vagy másfél éven keresztül leveleztek. Szerencsések voltak, mindketten túlélték a holokausztot. Laci úgy menekült meg, hogy egy felrobbant gránáttól mindkét lábfeje súlyosan megsérült, és mivel a hadsereghez tartozott, a budapesti katonai kórházba szállították. Katit a debreceni zsidó közösséggel együtt bevagonírozták, és *Auschwitz* felé indították. De ez volt az egyike annak a három vonatnak, amelyet *Strasshofba* irányítottak *Bécsben* és környékén végzendő munkára. A háború utolsó hónapjait bécsi táborban töltötte, visszatért Debrecenbe, ahova Laci is visszatért.

Budapestre költözött, egyetlen fiuk, *Joszef* ott született. Miután Laci felgyógyult, bár mozgáskorlátozott maradt, tanárként kezdett dolgozni a zsidó gimnáziumban. Az alsó tagozat igazgatójának nevezték ki, miután állami iskolával egyesítették, az egész intézményt igazgatta egészen addig, amíg a család alijázott.

1950 elején a család útlevelet és kiutazási engedélyt kapott. Néhány héttel később Lacit behívták a *Belügyminisztériumba,* és az útleveleket minden magyarázat nélkül bevonták. A család otthon nélkül maradt, a *Rabbiképző Intézetben* kaptak szállást az egyik kollégiumi szobában. 1951 februárjában az útleveleket, ismét magyarázat nélkül, visszakapták. Február 22-én a *Galila* hajó fedélzetén megérkeztek a haifai kikötőbe. Az első néhány hetet kibucban töltötték a *Szochnut* által fenntartott *Nahalat-Jehuda* területén. A kibuc végül *Ein-Dorban* telepedett le, az *olékat* barakkokban helyezték el, azokat is, akik a kibucban éltek, de nem velük telepedtek le, például Kati anyját és húgát. A kibuc a fiatal *Izrael* mikrokozmosza volt. Udvar, közös zuhanyozók, közös mosdók, de minden

olecsoport külön életet élt. Néhány hét után önálló lakhelyet találtak: az átmeneti tábor, ahova a család került, különleges hely volt. A Szochnut a katolikus egyháztól bérelte a *Notre-Dame*-kolostor szálláshelyét olék számára. Kaptak egy szobát mosdóval és teakonyhával, a mellékhelyiséget és zuhanyozót az emelet valamennyi lakója használta. Laci kicsit tudott héberül, intenzív tanfolyamra került *Ulpan Ecionba,* miután elvégezte, elfoglalta első izraeli állását. Jemeni olék első osztályos gyerekeit tanította *Calfon mosavban, Jeruzsálem* mellett. A Jeruzsálem-*Tel-Aviv* útvonalon kitérőkkel közlekedő busznak csaknem egy óráig tartott az út a mosav megállójáig. Onnan legalább egy kilométeres emelkedő földút vezetett az iskolához. Nyáron tele porral, télen süppedő sárral. Télen a különleges ortopéd cipőre, amit viselt, kalucsnit húzott, és rákötötte a cipőjére, hogy ne ragadjon bele a sárba, sétabotja segítségével kapaszkodott fel az iskoláig. A legenda szerint a mosav egykori jemeni gyerekei között vannak, akik a mai napig enyhe magyar kiejtéssel beszélnek héberül.

Egy évvel később megvalósult az álom, a netanjai *Raszko* lakótelepen kapott lakást a család, a tengerpart közelében. Laci *Avihajil* mosav általános iskolájában tanított, és egyedül költözött be a lakásba. Akkoriban átadták a lakásokat egy évvel azelőtt, hogy az áramszolgáltatás megindult volna, Laci petróleumlámpával világított. Családja Jeruzsálemben maradt, a hétvégéket töltötték együtt. 1953-ban a lakótelepet rákapcsolták az áramszolgáltatásra, az egész család beköltözött állandó lakhelyére.

Netanjában népes magyarul beszélő ole közösség élt, ami megkönnyítette a beilleszkedést. A tanár úr iránti tiszteletből következett, hogy vezető helyet foglalt el a magyar anyanyelvű közösségben. A legszorosabb kapcsolat a hozzá hasonló értelmiségiekkel alakult ki, például *Berg Józseffel, Szabó Ödönnel.*

A kis lakás a Raszko lakótelepen, a netanjai tengerpart közelében a család nagy öröme volt. Ez volt Laci és Kati első közös lakása, a maga harminchét négyzetméterével palotának látták. Nehéz ma megérteni, de nem volt villanybojler, fridzsider, gáz sem (petróleumfőzőt használtak), és a zuhanyozóban csempe helyett a falat is padlóburkolóval borították. De az izraeli boldog élet szentélye volt, semmiféle anyagi nehézség nem ronthatta el. Az első darab, amit a lakásba vettek, megelőzte a gáztűzhelyet és a fridzsidert: a könyvespolc volt.

Laci örült, hogy Izraelben él, tanárként működhet, de arra vágyott, hogy az általános iskola nebulói helyett középiskolásoknak taníthasson történelmet. Két részidős állást kapott, egy tel-avivi magániskolában és *Binjamina* középiskolájában. Hosszú órákat töltött a tömegközlekedéssel egyik városból a másikba. Könnyebb lett a helyzet, amikor Tel-Aviv egyik gimnáziumában teljes állást kapott. A hatvanas évektől nyugdíjba vonulásáig a netanjai szeminárium (később a városi gimnázium) pedagógiai előkészítő programján tanított.

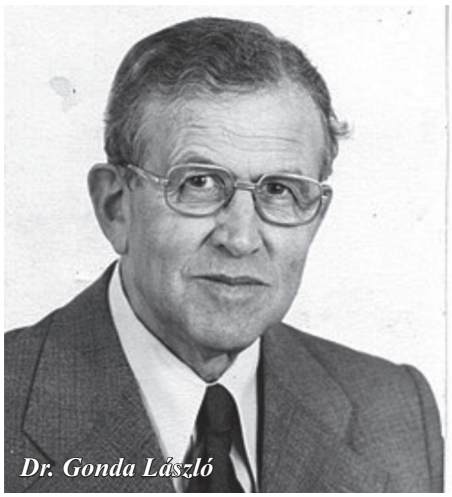
Dr. Gonda László

Rendszeresen írt társadalmi és történelmi témákkal foglalkozó cikkeket az *Új Keletnek.* Időnként héberül is megjelentek cikkei, de nem ment olyan könnyen, mint a magyar. A héber pedagógiai folyóiratban megjelent írásaiból látszik, mennyire aggasztotta a diákok hiányzó szóbeli kifejezőkészsége. Klasszikus oktatáson nevelkedett, igazi szónok volt, nehezen fogadta el, hogy az izraeli ifjúság gyakorlatlan az élőbeszédben. Az oktatási rendszert hibáztatta amiatt, hogy az írásbeli feladatokra helyezi a hangsúlyt. Írásaiban több beszédkészséget fejlesztő tantárgyat és több lehetőséget kívánt a diákok szóbeli vizsgáztatására. Amikor szóbeli érettségi vizsgákat vezettek be, a saját küzdelmének eredményét is látta ebben.

Gonda Laci a magyar anyanyelvű közösség kedvelt előadója volt. Még *Magyarországról* ismerték. 1945 és 1951 között előadásokat tartott a cionizmusról, különösen Budapesten (a hitközösség nagytermében, a klálcionistáknál, a *Magyar Cionista Szövetségben,* a cionista ifjúsági mozgalomban). Izraelben pedig sokan összegyűltek, hogy meghallgassák a történészt a magyarországi olék egyesülete *(HOH),* a *Bne-Herzl,* a *Bne-Brit* összejövetelein. Netanjában a Bne-Brit magyar nyelvű és magyar kulturális hagyományokat őrző *Löw Immánuel* páholynak is elnöke volt.

Laciban viaskodott a magyar kulturális háttér a magyarországi múlttal. Mindaz, amit családjával együtt átélt, magyarázza, hogy mélységesen megvetette a magyarokat, jobban, mint a németeket. Másrészt minden porcikájával a magyar nyelvhez és kultúrához kötődött. Hatalmas magyar nyelvű könyvtára volt, és mindig keresett és beszerzett újabb köteteket. Magyarul kiváló előadó és szerző volt, ezt a szintet héberül nem tudta elérni.

Laci természete és viselkedése mindvégig közép-európai maradt. Sohasem lépett ki a házból kalap nélkül. Amikor őszi szelek kezdtek fújni, zakót és nyakkendőt öltött, még akkor is, amikor az íróasztalánál ült. Kalapját leemelve üdvözölte a szembejövőket. Hosszú télikabátot hordott. Szokatlan megjelenése az iskolafolyosókon sosem zavarta. Külsejét a diákjai különleges személyisége részének tekintették.

A könyvek embere volt. Nem járt moziba, színházba. Szabadidejében, amikor nem olvasott és nem írt, a barátait látogatta, vagy vendégül látta őket, és megvitatták a nagyvilág dolgait. A héber zenét nem kedvelte, beérte egy kevés, halk klasszikus zenével. De a kántorzenét nagyon szerette. Péntek este és szombaton eljárt a zsinagógába. Magyarországi neológként szerette a zsidóságot, nem volt szélsőséges. Örült, ha előimádkozó lehetett, szép, erős hangja volt. Semmi kétség, élvezte a kellemesen eltöltött időt zsidó légkörben.

A hatvanas évek vége felé élete kényelmesebbé vált, visszatért igazi szerelméhez, a történelemhez. Ennek első eredménye *A debreceni zsidók száz éve* című kétnyelvű (magyar és héber) könyve.

Az 1970-ben megjelent monográfia az elpusztított zsidó közösség emlékkönyve is, de különbözik más városok közösségéről kiadott emlékkönyvektől: forrásokon, kutatáson alapuló tudományos munka.

Ezekben az években fontos része volt az izraeli magyarországi zsidóság történetét kutató egyesület alapításában és működésében. Történészi és tudományos szervezőmunkáját 1975-ben *Nordau*-díjjal ismerték el.

1976-ban régi álmát valósította meg, héberül adta ki a doktori értekezése alapján írt, *II. József* türelmi rendeletéről szóló könyvét.

A magyarországi zsidóság történetét kutató egyesület keretében szerkesztette az 1980-ban megjelent, a magyarországi zsidóság több száz éves történelmét felölelő tanulmánykötetet, neves kutatók munkájának eredményét.

Gonda László nyugdíjasként kezdett hozzá élete fő művéhez: a magyarországi zsidóság történetének megírásához. Az ezeréves történetet barátjával, a kiváló tu-

dósprofesszor *Scheiber Sándor* rabbival, a *Budapesti Rabbiképző Intézet* igazgatójával közösen írták volna. Scheiber az első részt a mohácsi vészig (1526), Gonda a folytatást napjainkig. Legnagyobb sajnálatunkra Scheiber professzor betegsége miatt csak a második rész készült el. Gonda éveken át gyűjtötte a könyvhöz az anyagot. Beszerezte az *Izraeli Magyar Irodalmi Társulat* évkönyveit, a *Múlt és Jövő* folyóiratot és számos más forrást. Napjai nagy részét cédulázással és a források előkészítésével töltötte. Amikor látta, hogy mindez nem elegendő, fogadalma ellenére, hogy be nem teszi a lábát Magyarországra, mégis Budapestre ment, hogy folytassa a kutatást a levéltárakban és a könyvtárakban.

Nem sokkal azután, hogy elkezdte írni a könyvet, nagy csapás érte, ALS betegséget fedeztek föl nála. A szörnyű betegség szerencsére nem az agyműködést károsította. A betegség ösztönözte, hogy éjt nappallá téve írja ceruzával (!) a könyvét. Ahogy a teste gyengült, szelleme úgy erősödött, a körültekintően előkészített és aprólékos gyűjtőmunka segítette a munka befejezését. Minden reggel felesége és gondozónője emelte fel az ágyából, és ültette a tolószékbe, odatolták az asztalához, és nekikezdett a napi feladatnak. Beszélni már nem tudott, de a keze működött, és befejezte az írást.

A legépelt kézirat nyolcszáz oldal lett. Gonda László gondosan korrigálta, nehezen működő kézzel, de beírta a javításokat, húzásokat. 1985. január végén befejezte a korrektúrát, és február 9-én elhunyt.

A teljes kéziratot özvegye, Kati vitte Budapestre, *A zsidóság Magyarországon, 1526-1945* című kötet 1992-ben megjelent. A kétezer példányból egyetlenegy darab sem maradt. A könyv híre szájról szájra terjedt, és az évek során a világ minden tájáról érkeztek megrendelések.

De a könyv története ezzel nem ért véget. A kézirat a magyarországi zsidók történetéről szól 1526-tól 1960-ig. Az 1945 és 1960 között eltelt tizenöt év viszont nemigen dicsérte sem a magyarokat, sem a rendszert. Ezért a *Századvég Kiadó* „szerkesztési okokból" 1945-nél, amikor Magyarország felszabadult a németek és magyar szövetségesei alól, lezárta a történetet. Így jelent meg a könyv az 1526 és 1945 közti korszakról.

2018-ban elkészült a könyv héber fordítása a kéziratból kiegészített, a magyar kiadásból hiányzó fejezettel együtt. A héberül olvasó megértheti, miért cenzúrázták a kéziratot a magyarok.

Joseph Gonda
Héberből fordította
Freireich Sommer Ágnes
(Forrás: izraelinfo.com)

A pokol falába karcolták neveiket, mielőtt elhalt sorszámokká változtatták őket

Január 28-án, vasárnap délután sok más tárgy mellett Rajk László 2004-2014 között Auschwitzban készített „hiányzó folytonosság, hiányzó sors" rajzaival a holokausztnak is mementót állító izgalmas és megrázó kiállítás nyílt meg az Art Departmentben.

„Azt találjátok, hogy három név van, amin az embert hívják: egy, amin az apja és az anyja hívja, egy, amin az emberek hívják, és egy, amit ő maga érdemel ki magának. A legjobb mind közül az, amit saját magának érdemel ki." (Midrás Tanhumá, Vajakhel 1.) A zsidó tradícióban központi elem, mindennek alapja az írás, és valamennyi betű szentséget hordoz. A név is szöveg: az írásnak kijáró tisztelet övezi, sőt néha már-már mágikus többletjelentést hordoz. Isten nevét sem leírni, sem kiejteni nem szabad: csupán négy betű jelzi a kimondhatatlant. A *Mementó - az emlékezés gesztusa* című kiállítás megnyitója hegedűszólóval indult, az első vonóhúzásra elcsendesült az *Art Departmentben* összegyűlt, sűrű tömeg. *Johann Sebastian Bach Adagio-ját Kállai Lajos Zsolt,* a *Bartók Béla Konzervatórium* diákja szívhez szólóan adta elő. *Rajk Judit,* a hely házigazdája 2020 óta készült erre a kiállításra *Farkas Zsófia* kurátorral együtt. A kurátor által összeállított tárlat két világ találkozásáról mesél. A név sokféle rétegéről: identitásról, egyediségről, emlékezetről, *Rajk László* 2004-2014 között *Auschwitzban* készített frottázsain és a *Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár* gyűjteményi darabjain keresztül.

Az auschwitzi kiállítás megújítása során Rajk László fedezte fel a nyomokat, amelyekre mások addig nem igazán figyeltek fel. Téglába karcolt személy- és helységneveket és dátumokat 1944-ből. Lefényképezte a szöggel vésett, alig látható és lassan eltünedező feliratokat. Azoknak az embereknek utolsó üzeneteit, akiket a nácik az emberi személyiség minden attribútumától meg akartak fosztani, de ők legalább a nevük kezdőbetűjét hátrahagyták. Valami jelet arról, hogy ők is léteztek.

Sok küzdelem és kompromisszum vezetett idáig mindhárom jelentős gondolkodó, Rajk László, *Gyekiczki András* és *Gerő András* részéről, akik azóta sajnos már mindhárman elhunytak. De az általuk indított gondolkodás, amely fontosnak tartotta, hogy ezekre a feliratokra az ottani látogatók felfigyeljenek, megújította az auschwitzi kiállítást, amelyet eleinte Rajk László, majd özvegye, Judit kísért figyelemmel minden évben.

Toronyi Zsuzsanna, a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár igazgatója bevezetőjében kijelöli a koordinátákat és elhelyezi az időben a mondottakat: *5784 svát hónap 18-a van. Miért fontos számunkra az évente felidézett egyiptomi kivonulás? Mert a zsidók a rabszolgaságban sem változtatták meg a nevüket és ruházatukat, továbbra is megtartották személynevüket az apai névvel. A név mindenki számára egyben a saját emlékműve is. Rajk László pedig éppen ezt tapasztalhatta meg, mivel hat éves korára már a hatodik nevet kapta, így különleges érzékenységgel fordult az auschwitzi mementó jelentősége felé, ahol nincsenek sírkövek. Néhányan jelet akartak hagyni maguk után a figyelmes szemlélőknek, és éppen Rajk Lászlóra volt szükség ahhoz, hogy ezek, a 7. blokk falának tégláiba karcolt nevek fennmaradjanak. Ezek az emberek, haláluk előtt, szüleiktől kapott szép neveiket a pokol falába karcolták, mielőtt elhalt sorszámokká változtatták őket.*

Rajk László, az ókori zsidó törzsek számát idéző tizenkét műve mind a próféciát támogatják, hogy honfitársaink neve örökre megmaradjon az emlékezetünkben - fejezte be beszédét elcsukló hangon Toronyi Zsuzsanna. A szívszorító szavak után *Bach C-dúr Prelúdiumát* hallgathattuk meg, *Mohácsi Dávid* előadásában. Végül Farkas Zsófia kurátor mondott pár szót a kiállítás megszületésének körülményeiről: *„Egyáltalán nem bántuk meg, hogy elhúzódott, így volt idő a kiforrottabb és átgondoltabb megtervezésre, és ami különleges jelentőséget is ad a megnyitónak, hogy Rajk László 75. születésnapjához és egyben a* Holokauszt Nemzetközi Emléknapjához *is tudtunk kapcsolódni."* Az egészen megrázó frottázsok hátoldalának textúrájában mind a mai napig ott vannak Auschwitz kézzelfogható emlékei, a *Soá* öröksége, a haláltábor és lakóinak, szó szoros értelmében vett porrá lett lenyomata.

Forrás: akibic.hu

A Micve Klub programajánlója

Dr. Kiss László csillagász-fizikus

Szabadkán, az egykori *Jugoszláviában* születtem 1972. augusztus 8-án, s életem első 19 évében *Magyarországra* csak turistaként látogattam. 1991-ben, az első balkáni polgárháború kitörésekor fontos választás elé kerültem: vagy *Szegedre* megyek fizikát tanulni, vagy mehetek harcolni a szerb-horvát konfliktusban, a *Jugoszláv Néphadsereg* frissen besorozott katonájaként - nem volt nehéz a döntés a tudomány mellett. 1991 és 1996 között a *József Attila Tudományegyetem* fizikus hallgatójaként sodródtam a csillagászat irányába, aminek hátterében *Szatmáry Károly,* a *Szegedi Csillagvizsgáló* vezetője állt. Okleveles fizikusként ugyanitt jelentkeztem doktori képzésre, *PhD*-fokozatomat már a *Szegedi Tudományegyetemre* átkeresztelt intézménytől kaptam 2000-ben. Időközben a szegedi csillagász közösség örvendetesen kibővült, így 1999-től az újonnan indult csillagász szakon oktattam, mellette pedig kutattam a változócsillagokat, kisbolygókat és a csillaghalmazokat.

2002 közepén világot szerettem volna látni, ezért megpályáztam a *Sydney-i Egyetemen* egy posztdoktori állást, aminek a témája abszolút rám illett (vörös óriáscsillagok és a csillagpulzáció vizsgálata). Itt kezdődött a már hét éve tartó, nagyon gyümölcsöző kapcsolatom *Prof. Tim Beddinggel,* aki mellett szakmai látóköröm nagyon nagy mértékben kitágult.

2009 elején pályázatot adtam be az *MTA* frissen megalapított *Lendület Fiatal Kutatói Programjára,* ahol a pályaművem a hat nyertes egyike lett. Ennek köszönhetően tértem vissza *Magyarországra* 2009 októberében. Itt már az akadémiai csillagászati kutatóintézet munkatársaként folytathatom kutatásaimat az exobolygók és csillagrezgések területén. Jelenleg a *Kepler*-űrtávcső asztroszeizmikus vizsgálatai, illetve a piszkéstetői obszervatórium műszerfejlesztési munkálatai kötik le időm legnagyobb részét. Szakmai érdeklődésem eléggé szerteágazó és talán ennek is köszönhető az a több mint 90 referált szakcikk, amiben az elmúlt 10 év eredményeit publikáltam. Nemzetközi együttműködéseimben magyar, ausztrál, dán, amerikai, kanadai, osztrák, német és francia kutatókkal dolgoztam együtt. Több mint kétszáz, szinte kizárólag magyar nyelvű ismeretterjesztő írást is jegyzek, negyedik éve pedig a *hirek.csillagászat.hu* hírportált főszerkesztem. Két kisfiú nagyon boldog apukájaként szabadidőmben kirándulgatok a családdal, amiben feleségem, *Derekas Aliz* (szintén Szegeden végzett csillagász...) virtuóz autóvezető képessége meghatározó szerepet játszik.

Forrás: https://sci.u-szeged.hu/

Március 10-én, 19.00 órától Kiss László, *Széchenyi*-díjas csillagász, akadémikus, a *Csillagászati és Földtudományi Kutatóintézet* főigazgatója lesz a *Micve Klub* vendége. Beszélgetőtársa: *Bóta Gábor* újságíró. Az 1000,- forintos jegy belépéskor fizetendő. Mindenkit sok szeretettel várunk!

Az én nagyapám

Az én nagyapám, dr. Deutsch Imre orvos volt. Ügyeskezű sebész, gyakorlott urológus, aki büszke volt arra, hogy a magyarországi urológusok tudományos lapjának a szerkesztője lehetett. Sokáig csak annyit tudtunk róla, amennyit dr. Weisz Miklós orvoskollégája, deportált-társa 1946. szeptemberében előadott a debreceni anyakönyvi hivatalban, amely szerint valamikor november vége felé halt meg a Melk melletti Mauthausen koncentrációs táborában, talán vérhasban.

Még azt is, hogy pontosan mikor, csak 2016. szeptemberében ismerhettük meg, amikor a washingtoni *Holocaust Memorial Museum* segítségével előkerült a németek által pontosan vezetett kartonja, amely szerint miután 1944. június 13-án *Auschwitzból Mauthausenbe* került, 1944. november 8-án halt meg.

Az urológus sebészt kőbányában dolgoztatták halálra, a rabok fapapucsa széttörte a lábát, vérmérgezést kapott a vérhashoz. A túlélésre esélye sem maradt. Rabszáma 73 398 - írja a *tüchtig* feljegyzés. Auschwitzba *Johan Béla* orvos, a *Sztójay*-kormány államtitkára utasítására került. 2006-ig Johan nevét viselte a magyar közegészségügy egy fontos intézménye. A magyar közegészségügy fejlesztésében amúgy jelentős szerepet játszó kolléga rendelkezett nagyapám meggyilkolásáról. Nemcsak az övéről, a sorstársaiéról is. Nagyapámat ugyanis zsidó orvosként - már régen nem praktizálhatott - munkaszolgálatosként *Kápolnokmonostorra* rendelték ki körorvosnak. Miután a „fajtiszta" orvosok egy jelentős része a fronton szolgált, a maradék polgári lakosság ellátatlan maradt. A zsidónak minősített munkaszolgálatosok gyógyították őket, csecsemőket, gyerekeket, asszonyokat, öregeket, gyakorlatilag éjjel-nappal. Ám a belügyi apparátus úgy döntött, fontosabb a meggyilkolásuk, mint honfitársaik ellátása. Így aztán a nagybányai gettóba zárták, és bár nagyanyám mindenhova kérvényeket írt, végül az auschwitzi vonatra lökdösték fel a magyar csendőrök.

Nagyapám 1938-tól 1944-ig négy alkalommal vett részt az országgyarapításban, a többek között a felvidéki, az erdélyi, a délvidéki bevonulásokkor hívták be. Szükség volt orvosokra, sebészekre. Megkapta az *Erdély* visszafoglalásáért, a *Felvidék* visszacsatolásáért járó emlékérmet is.

1938-ban le kellett mondania hőn szeretett munkájáról, a *Magyar Urológia,* az urológiai tudományos közlöny szerkesztéséről, ahol pedig a szakma legnagyobbjaival dolgozhatott együtt, mint *prof. Illyés, prof Babits, dr. Remete.* Ám a zsidótörvények után - egy zsidó? - már nem foglalkozhatott a húgyivari és szaporodási szervek gyógyításával, ezek kutatásával.

Szakmai pályáját amúgy az *Országos Társadalombiztosító Intézet* urológiai osztályán kezdte: alorvos, az osztályvezető főorvos helyettese volt 1922 és 1942 között. 1942-ben a *Zsidó Kórház* urológiai osztályának megbízott főorvosa. Innen kerül munkaszolgálatba, gettóba, majd a halálsorra.

Nagyapám a kollégái által kitaszított, egyes orvostársai által halálba küldött az első világháború idején, mint magyar katona húsz hónapot szolgált a fronton, majd másfél évet töltött olasz hadifogságban.

Visszatérve folyamatosan tanult, képezte magát, kutatott és gyakorlati orvosi munkát is végzett. Ügyeskezű sebész volt, hatásos amatőr bűvész. Én már csak szép rajzait, jól olvasható kézírását ismerem mindebből. Amikor megölték az én orvos nagyapámat 48 éves volt, 12-vel kevesebb mint most én.

Dési János jegyzete a 2024. január 29-i Esti gyors adásában hangzott el.
(Forrás: klubradio.hu)

2024. március

Budai Sófár

5784. Ádár I.-II.

A Budai Micve Klub márciusi programja

Március 03. *(vasárnap)*

15.00 órától FILMBEMUTATÓ ÉS ÉLŐ KONCERT. Az élet fura fintora, hogy napra pontosan 135 évvel a zsinagóga 1888-as felavatása és a *Frankel*-ház 95 évvel ezelőtti átadása napján került ki a nyomdából **ELBERT MÁRTA** és **GOLDBERGER TAMÁS: IDE SZÜLETNI** című könyve. E különös, egy zsinagógát is magába foglaló ház inspirálta a szerzőket a könyv megírására. Ezúttal az a szerencse éri a könyv készítőit, hogy munkájuk tárgyának helyszínén, a Frankel-házban mutathatják be azt a sok-sok képpel illusztrált filmet, amelyben a szerzők elmesélik könyvük megszületésének okát és módját. A szerzők vendégeikkel élhetik át, hogy ott lehetnek, ahol a ház lakói, a könyv „szereplői" élték néha vidám, ám igen gyakran súlyos terhekkel teli életüket. Külön öröm és megtiszteltetés, hogy a vetítés után **KLEIN JUDIT** énekesnő és **NEUMARK ZOLTÁN** zongoraművész ad koncertet. **A belépés díjtalan.**

Március 10. *(vasárnap)*

19.00 órától KISS LÁSZLÓ, *Széchenyi*-díjas csillagász, akadémikus, a *Csillagászati és Földtudományi Kutatóintézet* főigazgatója, a *hirek.csillagaszat.hu* főszerkesztője, magyar, szerb, ausztrál állampolgár lesz a klub vendége. Egy színész veszett el benne, olyan élményszerűen, annyira hatalmas átéléssel beszél. Szellemes ember, igen szórakoztató akkor is, ha fontos tudományos kérdésekről, és azokkal összefüggésben a világ dolgairól van szó. Beszélgetőtársa: **BÓTA GÁBOR** újságíró. **Az 1000,- forintos jegy belépéskor fizetendő.**

Március 22. *(péntek)*

18.00 órakor ZÁJIN ÁDÁR HALVACSORA, a péntek esti ima után. Részletek a 3. oldalon.

Március 23. *(vasárnap)*

18.30 órakor EREV PURIM. *Eszter* könyvének meghallgatása, *Hámán*-táska, forralt bor és jelmez.

Március 24. *(hétfő)*

8.00 órakor PURIM.

Állandó programjaink

Csütörtökönként
18.00 órától FRANKEL BARÁTI KÖR. Csevegés, társasjáték, kártya, sakk. Várjuk új tagok jelentkezését!

Péntekenként
SZOMBATKÖSZÖNTŐ FOGLALKOZÁS OVISOK ÉS KISISKOLÁSOK RÉSZÉRE.
A foglalkozást *Sebdenics Barnabás* és *Hegedűs Dávid* vezeti. Időpont: nyáron 18.30, télen 18.00. Amiben részed lehet: gyertyagyújtás, barhesz evés, zsidó mesék, hórázás, héber dalok, kézműveskedés, dráma játékok, zsidó ünnepek, beszélgetés és persze új barátok. Várunk sok szeretettel a *Mezüze* klubban. Részletek: *www.frankel.hu*

BUDAI MICVE KLUB

Frankel Leó úti Zsinagóga kóser rendezvények kiváló helyszíne

Esküvő, bar/bat micva, születésnap, céges rendezvények, villás reggelik teljeskörű szervezését és lebonyolítását vállaljuk.
Információért, referenciákért hívjon a következő telefonszámokon:
06 30 4141-640 (Arató Judit)

Budai Sófár

A **BZSH Budai Körzet** és a **Frankel Zsinagóga Alapítvány** havonta megjelenő kiadványa
Elnök: **Tordai Péter** ● Rabbi: **Dr. Verő Tamás** ● Klubvezető: **Arató Judit**
Főszerkesztő: **Sárosi Viktória (sarosimaci@gmail.com, 06-30-551-2002)**
A szerkesztőség címe: **1023 Budapest, Frankel Leó út 49.**
Iroda: **Sárosi Éva** ● Irodai órák: **hétköznap 7-13 óráig** ● Telefon: **326-1445**
Internet: **www.frankel.hu** ● E-mail: **info@frankel.hu**
Nyomdai előkészítés: **Katisch** ● Nyomda: **Gléda Kft.**
Támogató: **Frankel Zsinagóga Alapítvány**